

Türk Halıcılığında “Kimlik Korunması”

Prof. Dr. Önder Küçükerman*

Bu yazıda, gelenekli Türk halıcılığının kimlik özelliklerinin “düşünce temeli” üzerinde kalın çizgilerle durulmaktadır. Bu amaçla, öncelikle, halıcılığın “kimlik” olarak taşıdığı önemli özellikler değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu yaşayan sanatın ürünlerinin, “gelecek için de mesajlar taşıdığı” düşünülürse, bugün halıcılığı sürdürenlerin üzerindeki önemli sorumlulukların ana başlıkları tanımlanmaktadır.

Diğer yandan, Asya’dan başlayan ve Anadolu’da Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde de halıcılığın kimliğini korumak ve geliştirmek amacıyla, Topkapı Sarayı’nda, Dolmabahçe Sarayı’nda ve Yıldız Sarayı’nda, her zaman en üst düzeyde projelerin hazırlanmış bulunduğu bilinmektedir.

Bütün bunlarla bağlantılı olarak, günümüzdeki halıcılığın, yavaş yavaş kaybedilmekte olan “kimlik taşıma rolünün korunup güçlendirilmesi” için ne gibi projelerin hayata geçirilmesi gerektiği üzerinde ayrıntılarıyla durulmaktadır.

Tarih Boyunca Halılar Üzerinde Dokunan Bir “Kimlik”

Türk halılarının tarih boyunca oynadığı önemli roller arasında acaba hangisi en şaşırtıcı özellikler taşımaktaydı?

Bu sorunun yanıtı, her halde şu başlıklar altında toplanabilir:

1- “Ekonomik yönden, üretiminde rekabet gücüne sahip bulunan bir malzeme” olan yün iplikleriyle, gelenekli düşünme sisteminin kültürel birikimini “simgeler” biçiminde ve bir anlamda “kodlayarak” halılar üzerine kayıt edebilmek.

2- Bu simgelerin “gerçekten doğru olmasını garanti edebilmek”.

Resim/Picture 1

Türk halıcılığının geliştirilmesi için, geçen yüzyılda, Dolmabahçe Sarayı tarafından yaratılan çok büyük destek ve “Hereke” halılarının görünmeyen gücü (1988). Hereke'deki fabrikaların büyük halı tezgâhları (1988).

The support for improving Turkish carpeting by Dolmabahçe-Palace, and the power of Hereke carpets (1988). The large looms of the factory in Hereke (1988)

3- Ve bu yolla, “eski bir kimliğin sürekliliğini” sağlamak.

İşte bu temel ilkeler, “halı düşüncesi”nin temelinde her zaman öncelikle ve en güçlü biçimde bulunmaktadır. Hatta bir bakıma, yazılı bir belgede bile, ancak halılar üzerindeki kadar “açık bilgi”nin bulunabileceği söylenebilir.

Aslına bakılırsa, eski halıları dokuyanlar da, böyle bir “kayıt yaratma süreci içinde” bulduklarını bilirlerdi. O nedenle de “en iyi bildikleri simgeleri biçimlendirip” halıların üzerine dokumaktaydılar. Zaten halı dokumanın belki de en önemli yanı da burasıdır. Tarih içindeki en önemli halıları dokuyanları, hiç kuşkusuz “en iyi bildikleri halıyı” dokumuş olduklarını kabul etmek zorundayız. Dolayısıyla eski halıcıların, halılar üzerinde bugünlere ulaştırdıkları “kayıtlar ve bilgiler” gerçekten dönemlerinin “doğru” değerleridir.

Diğer yandan, geçmişte dokunan halıların, günümüzde

* Mimar Sinan Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü Başkanı ve “The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage” (TICCIH) Türkiye Temsilcisi.

"Conservation of Identity"

On Turkish Art of Carpet-Weaving

Prof. Önder Küçükerman*

This article underlines "the basis of idea" for identity-related characteristics of traditional Turkish art of carpet-weaving. With this aim, primarily, important features hat the carpet-weaving has carried as its "identity" have been assessed. Moreover, in view of the fact that products of this living art give such messages for the future, this article describes main titles of momentous responsibilities of those people who are continuing to perform this art of carpet-making.

On the other hand, it is a known fact that there are top-level projects prepared for Topkapı Palace, Dolmabahçe Palace and Yıldız Palace to protect and develop the identity of carpet-making during the lifetime of the Ottoman Empire in Anatolia, including those prepared in Asia.

In connection with the above, this article emphasises the importance of design and implementation of such projects in order to protect and strengthen the role of carrying an identity of today's art of carpet-weaving which is about to be faded.

An "Identity" Woven on Carpets for Centuries

Which of the important roles played by Turkish carpets for centuries have the most astonishing features? The response to this question can be gathered together under the following headings:

1. To record cultural backlog of traditional system of thinking on the carpets through "coding" in the form of "symbols" using yarns, "a material having a competitive power for production in terms of economics".
2. To "vouch for the rightness" of those symbols.
3. And, thus, to ensure "the continuity of an olden identity".

It is the above-mentioned principles lying on the basis of "the idea of carpet" having top priority and necessary power. It is even possible to say that a written

document can hardly include "clear information" revealed by the carpets.

In fact, the weavers of old carpets were aware of being in such recording process. It is therefore they shaped and wove on their carpets "the symbols they knew best". This, conceivably, is the most important part of carpet-weaving. We have to admit that the ones who wove the most important carpet in the history are the ones who wove the carpet that they knew best. Accordingly, "records and information" reached today through carpets of old carpet weavers are the "precise" values of their time.

On the other hand, in view of the fact that the olden carpets, unlike today's, were not woven through a sensitive drawing designed on a paper or using computer based on arithmetical values, the complexity of work increases a bit more. Certainly, weaving any carpet in any period is a process of complex procedures.

Conversely, although carpets are considered as the products of a technical "knot technology", there are quite different aspects beyond. To illustrate, in old ages, thinking scale of a weaver should have included a direly "complex organisational logic". Moreover, it was necessary to arrange all those perplexing patterns on a carpet each time in an arithmetical order and to apply it without any mistake up to the last knot. Needless to say, during the weaving process lasting for months, weaver was to apply this arithmetical order "continuously", "without any mistake" and any corruption. Besides, any mistake encountered in the process of symbol design could not be easily removed

* Mimar Sinan University, Faculty of Architecture, Industrial Design Department, Head of Department; Turkish Representative of "The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage" (TICCIH).

Resim/Picture 2

Hereke Fabrika'sının Dolmabahçe Sarayı bahçesindeki merkezi olan "Hereke Dokumahanesi".

Hereke Weaving shop in Dolmabahçe Palace, which can be considered to be the extension of Hereke Factory.

aşamaların yaşanması gerekmektedir.

O nedenle, yüzlerce yıl önce bir halı dokumaya başlayan kişinin, bu kadar karmaşık bir işi çok basitleştirecek, ve "sonucu garanti edecek deneylere sahip bulunması" gerekmektedir.

İşte bu "garanti"nin bugünkü adı "kimlik"tir. Başlangıcı böylesine çok önemli ve karmaşık olan bir işin sonucunda dokunup tamamlanan bir halı, mutlaka "doğru" olmalıydı. Çünkü, dokunması tamamlanmış ve ama doğru olmayan bir halıyı sonradan söküp yeniden düzeltmek imkânsızdır. O yüzden, halı dokuyanlar, her zaman "tarihe mesaj bıraktıklarını çok iyi biliyorlardı" ve özellikle usta işi ürünlerinde, kesin ve yalın bir sistem geliştirmek zorundaydılar.

Aslına bakılırsa, "halı"nın gelenekli kimlik açısından taşıdığı bu olağanüstü önemli rol, günümüzde de hemen hemen hiç değişmemiştir. Dokunan halıların günümüzdeki bir "gazete" gibi, kolayca tüketilen endüstri ürününe dönüşmesini önleyecek en yaratıcı yolların geliştirilmesi bugün için de gereklidir.

İşte bu "gerçek", günümüzde sürdürülen halı dokumacılığının geleceği açısından, üzerinde en büyük duyarlılıkla durulması gereken yönüdür.

Halı'ya "Kayıt Edilmiş" Eski Kimlik Mesajlarını "Okuyabilmek"

Yukarıda kalın çizgilerle tanımlandığı gibi, günümüzün karmaşık çözümlerine alışmış bir göz için bile, eski halılar üzerindeki, Türk kimliğinin simgeleri olan "en saklı mesajları", kolaylıkla okunabilmektedir. Hele bu eski simgeleri doğru olarak tanımlayabilen deneyimli bir göz için, en küçük bir eski halı parçası bile zengin anlamlar taşımaktadır. Küçük bir parçadan, o halının gerek kültürel kaynağı, gerekse zaman içinde geçirdiği değişim en küçük ayrıntılarıyla ortaya çıkarılabilmektedir.

İşte halıların bu önemli özelliği, gerçekte "başka bir dil"i yazıp okuyabilmek gibidir. Onun doğru olarak "yazılıp okunabilmesi, öğretilmesi ve unutulmaması, geleneğin sürekliliği" açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı Döneminde Niçin Sarayın En Usta Sanatçılarına Halı Tasarımı Yaptırılmıştı?

Anadolu'da Selçuklular'dan başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu döneminin, çeşitli tarihlerinde dokunmuş bulunan halılar, bugün müzelerin en önemli eserleri arasındadır. Bu nasıl sağlanmıştır?

Bu konudaki ilginç noktaları ortaya çıkarabilmek için

olduğu gibi, matematiksel doğrulukla hesap edilerek kağıt ya da bilgisayarda tasarlanmış hassas bir çizim üzerinden yapılmadığı da düşünülürse, işin karmaşıklığı daha da artar. Aslına bakılırsa, her dönemde her türlü halıyı dokumak, çok karmaşık bir işlemler sürecidir.

Diğer yandan, halılar, teknik yönden sadece bir "düğüm teknolojisi"nin ürünü gibi görülmekle birlikte, işin arkasında bambaşka özellikler bulunmaktadır. Örneğin, eski tarihlerde de, bir halıyı dokumaya başlayanın, düşünce ölçeğinde, çok "karmaşık bir organizasyon mantığı"na sahip bulunması gerekmektedir. üstelik bir halının üzerindeki çok karmaşık desenleri, matematiksel bir düzen içinde her defasında yeniden sıralamak ve son düğüme kadar hatasız olarak uygulamak da gereklidir. Unutmamak gerekir ki, bir halının aylar süren dokuma işlemi sırasında, bu matematiksel düzenin hiçbir biçimde bozulmadan, "sürekli ve hatasız olarak" uygulanması zorunluluğu vardı. Üstelik de dokunacak simgelerin tasarımı sürecinde yapılacak küçük bir hata, halıyı tamamlayan en son düğüme kadar kolay kolay giderilememekteydi.

Kısacası, eski günlerde bir halıyı dokumanın teknik sorunları yanında, dev gibi büyüyen bir de "estetik kimlik mesajları sorunu" bulunmaktaydı. Halı dokuyucular açısından, işin en son adımına kadar süregelen çok özenli

prior to the last knot finalising the weaving.

Concisely, in old days, besides technical problems of carpet-weaving, there was the "problem of aesthetic identity messages", getting increasingly bigger and bigger. In terms of carpet weavers, it was essential to encounter very painstaking processes ongoing from the beginning to the end.

Consequently, centuries ago, the person commenced weaving a carpet should have "experienced several experiments that would guarantee the result" and facilitate such a complicated task.

Today, name of this "guarantee" is "identity". The carpet woven as the result of such an important and complicated process should be "the right". By reason of that, it is not possible to undo and then correct a wrongly woven carpet. It is therefore that the carpet weavers were always "aware of their message to the history" and were to develop a certain and plain system particularly for master products.

In fact, this exceptionally significant role of "carpet" in terms of traditional identity has not faced much changes today. Even today, it is necessary to develop most creative methods that will prevent the carpets from turning out to be an easily consuming industrial product as a newspaper.

It is this "reality" that we must follow up with interest and sensitivity in consideration of the future of carpet-weaving ongoing today.

"Reading" Old Identity-Related Messages "Recorded" onto the Carpet

As underlined above, "the most secreted messages" on the olden carpets, that are the symbols of Turkish identity, can be easily read even by eyes familiar to today's complex solutions. For an experienced eye, able to describe those symbols in their correct form, even a smallest piece of an old carpet carries the richest meanings. This small piece of work reveals the details concerned ranging from cultural source of the carpet to the transformations it experienced within centuries passed.

This significant characteristic of carpets is like a foreign language literacy. Reading and writing of this language in the correct form, along with teaching and protecting, has a great importance in terms of "continuity of tradition".

Why Master Artists of the Ottoman Empire Were Responsible for Carpet Designing?

Today, museums exhibit their most important and valuable works of art as the carpets woven in Anatolia, for a duration beginning from the Seljukian period and continuing with the Ottoman Empire. How was it

Resim/Picture 3

Hereke'deki tarihi fabrikanın sergisi olan ünlü köşk (1988).
The famous place in Hereke used for exhibiting carpets,
from historical factory.

Resim/Picture 4

Gelenekli Türk Halıcılığının, Anadolu'da kendi kendine yaşamaya uğraşan küçük atölyeleri, uygun destekler sağlanırsa, çok etkin bir duruma dönüşebilir. Isparta yakınlarında halı dokuyanlar (1987).

öncelikle şu gibi soruların yanıtlarının bulunması gerekir:

Acaba bu özel halılar niçin üretilmişti? Niçin bunlardan hiçbirisi, birbirinin eşi değildi? Niçin bu özel halılar, temel kimlikleri değiştirilme-den, ama yeni "kimliklerle zenginleştirilerek" dokunmuş-tur? Niçin devletin en üst düzeydekiler, sarayların en üst düzeydeki sanatçıları ve ustaları bu işle ilgilenmişlerdi? Niçin bu halılar, teknolojik olarak geliştirilmiş, ve "en büyüğü", ya da "en incisi" gibi amaçlarla tanımlanıp dokunmuştu?

Örneğin Topkapı Sarayı içinde çalışan en usta "nakkaşlar" bu işlerle niçin bu kadar özenle uğraşmaktaydılar? Ya da 19. yüzyılın ortalarından sonra, Dolmabahçe Sarayı'nın desteğiyle, yepyeni bir kimliğe sahip olan Hereke halıları niçin en üst düzeyde ve çok büyük desteklerle yaratılmıştır?

Bütün bunların tek bir açıklaması bulunmaktadır: Çünkü halılar, gelenekli kimliğin canlı tutulabileceği ve "herkesin günlük hayatında yeri bulunan" en önemli üründü.

Türk Halıları, Gelenekli "Türk Evinin Mekan Kimliğini"de Yaratmış Bir Temel Ögedir

Yüzlerce yıl boyunca halıcılığa gösterilen bu duyarlılığın tek bir hedefi bulunmaktadı. Çünkü, halılar, "Türk

kimliğinin en önemli ürünüydü" ve bu nedenledir ki, "halı düşüncesi" Anadolu'da yaratılan yeni bir mimarî kimliğin gelenekli kaynağı olarak yeniden yorumlanıp kullanılmıştı. Bugün "Türk evi" olarak isimlendirdiğimiz mimarî mekan türünün kaynağında, "halı en önemli birim olarak" görev yapmıştır. Ve bilinen kültürler arasında, halının böyle önemli ve etkin bir rol oynadığı başka bir örnek de yoktur.

Nitekim dikkat edilirse, Türk evinde kullanılan halıların tümü, mimarî isimler taşımaktadırlar. Bu nokta çok önemlidir. Çünkü halılar, bir anlamda mimarî mekanın da standartlarını belirlemekteydi. Çünkü bu halılar, doğrudan doğruya bu mekânları oluşturmaktaydılar. Zaten devletin halı kimliğinin standartlarını korumak amacıyla, yüzlerce yıl boyunca "iplikten, renge, boyuttan fiyata kadar" düzenlediği sistemler de bu düşüncenin gerçek göstergesidir.

Gelenekli Türk Halıcılığının ve Kimliğinin Sürekliliğinin Sağlanabilmesi İçin Öncelikle Nelerin Yapılması Gerekmetedir?

Yukarıda kalın çizgilerle belirtilen bütün bu soruların ışığında, bugün Türkiye'deki halıcılığın durumuna bakılınca, bazı çok temel değişimlerin yaşanmakta olduğu

achieved? In order to reveal interesting points on this issue, firstly, such questions as the followings have to be responded:

Why were those special carpets woven? Why none of those carpets look like each other? Why were those carpets woven without any change in their basic identity but enriched through new identities? Why this task attracted the attention and interest of top-level statesmen, top-level artists and masters of the palace? Why those carpets were developed technologically and woven aiming at “the largest” or “the thinnest”?

To illustrate, what was the reason behind that the master artists (*nakkaş*) of Topkapı Palace showed their best efforts for this task? Or, following mid-nineteenth century, why Hereke carpets, having a brand new identity, were created with great support of Dolmabahçe Palace?

All these questions have one explanation: Because those carpets were the most important products that had a place in everyone’s daily life and that would ensure keeping the traditional identity alive.

Turkish Carpet is a Main Element that Created the “Residence Identity of Traditional Turkish House”

Sensitivity showed to art of carpet-weaving for centuries had only one purpose. Since the carpets were “the most important products of Turkish identity”, “idea

of carpet” was reinterpreted and utilised as the traditional source of a new architectural identity created in Anatolia. Carpet is “the most important element” in the emergence of this architectural site type which we named as “Turkish house” today. And among recognised cultures, there is no such sample having an important and efficient role played by carpet.

Besides, if one pays attention, it is easy to realise that all the carpets used in-house of Turkish people carry architectural names. This point has a vital importance, since those carpets have determined standards of that architectural site by directly structuring that site. In fact, the real indicator of this understanding is the systems “ranging from yarn to colour and from size to price” organised by the state to protect the standards of carpet identity for centuries.

What Are the Priorities to Ensure the Continuity of Traditional Turkish Carpet-Weaving and Its Identity?

In the light of all those questions indicated boldface above, some very basic changes have been experienced by Turkish art of carpet weaving. Under the impact of

Resim/Picture 5

Buğdüz Halı Atölyesinin destek bekleyen çok büyük birikimi.

The great accumulated capacity of Buğdüz Carpet Shop, waiting for support.

görülmektedir. Bu değişimlerin etkisi altında, gelenekli Türk halılarının sürekliliğinin yeniden sağlanabilmesi için, karşı karşıya bulunan sorunlar 5 temel grup olarak şöyle özetlenebilmektedir:

1- Türk halıcılık geleneğinde görülen değişimlerin en başta geleni, halıcılığı bir "kimlik ürünü olarak değerlendirip, onun bu önemli rolünün geliştirilmesi için uğraşması gereken" kesimlerin dağınıklığı ve azlığıdır. Bu önemli sorun ortaya konulup, tanımlanıp, çözüm yolları bulunmadıkça, Türk halıcılığının binlerce yıllık geçmişinin son halkası, bir anlamda kendi başına terkedilmiş gibi olacaktır.

2- Halıcılık, Türkler için "doğal bir ürün" gibi kabul edilmiş ve gelişimi kendi haline bırakılmış gibidir.

3- Halı dokumacılığı, sadece bir "istihdam yaratma" kaynağı olarak görülüp, "kimlik ürünü olan" yönü sahipsiz bırakılmış gibidir.

4- Türk halıcılığı, öncelikle ticarî bir üretim amacı olarak kabul edilip, halı dokuyan diğer ülkelerin "üretimden ve kimlik rekabetinden kaynaklanan projelerine" karşı koruyamamanın gelecekte yaratacağı sorunlar, tam ve açık olarak tanımlanmamış ve çözümlenmemiştir.

5- "Halı gerçeği", kendi başına bırakılabilecek bir üretim alanı değildir. Bu önemli konuyu her yönden koruyabilecek en üst düzeydeki bir gücün yeniden yaratılması gerekmektedir. Böyle bir koruyucu ve destekleyici gücün varlığı oluşturulmadığı sürece, Türk halıcılığının önce gelenekten gelen gücü sahipsiz kalarak zayıflayacak, daha sonra ise buna bağlı olarak, hiç kuşkusuz taşıdığı çok yönlü değerler ortadan yok olabilecektir.

Unutmamak gerekir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun her döneminde bile, halıcılık çok özel ilgi ile korunmuş ve en üst düzeyden çok güçlü destekler sağlanmıştı. Gelenekli halıcılığın, birçok kez, "dönemlerin değişimlerine" bu yolla uyumlu duruma getirilmiş olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu amaçla, bazen dokuma, iplik, tezgâh teknolojileri geliştirilmiş, bazen gelenekli motiflerin korunarak yeniden yorumlanmasına bile gidilmiştir. Hatta bazen de ülkenin yaşadığı değişimlere uyumlu olarak "gelenekli kimliği kaybetmeksizin yepyeni halı türleri" yaratılmıştır.

İşin ilginç tarafı, yüzlerce yıl boyunca, devletin en üst düzeyinden destek görmüş olan bütün bu projelerin çok başarılı sonuçlara ulaşmış bulunmasıdır. O dönemlerin halılarının, bugün en önemli müzelerin en önemli koleksiyonları arasında bulunması, bu girişimlerin ve desteklerin başarısının en açık göstergesidir. 1

Fotoğraflar:

Prof. Dr. Önder Küçükerman

Resim/Picture 6

Isparta'da halı dokuyan bir kadın.
A woman weaving carpet in Isparta.

Resim/Picture 7

Isparta'daki halı pazarı, Türk halıçılığının geliştirilmesi açısından hayata geçirilmiş önemli bir destek olmuştur. Bu gibi yerel halı pazarlarının desteklenmesi çok büyük önem taşımaktadır.

Carpet Bazaar in Isparta, demonstrates an important contribution to the development of Turkish carpeting. To support such local bazaars is critical.

these changes, in re-ensuring the continuity of traditional Turkish carpets, the problems encountered are summarised below:

1. The first change experienced in Turkish tradition of carpet weaving is the disorder and scarcity of those people who has to consider the carpet-weaving as “a product of identity and to struggle for developing this very important role of it”. Unless this important problem is described and unravelled, last chain of the thousand-year history of Turkish art of carpet-weaving will, figuratively speaking, be left alone.

2. Carpet-weaving is, as it were, accepted as a “natural product” and its development is on its own way.

3. Carpet weaving is considered merely as an “employment resource” and its “product of identity” aspect is disregarded.

4. Turkish art of carpet-weaving is regarded primarily as a commercial production means, and problems to be caused in the future due to not protecting our art against other countries’ projects for production and identity protection have not been clearly described and resolved.

5. “Reality of carpet” is not a production area to be left alone. It is essential to create a top-level authority to safeguard this very important issue. Unless the existence of such a protector or supporter is provided, traditional power of Turkish carpet-weaving will be weakened and, consequently, its multi-faceted values will be lost forever.

Not to forget, even in every period of the Ottoman Empire, art of carpet-weaving was conserved with a great care and supported by top-level authority. It is important here to note that, several times, traditional carpet-weaving was harmonised in conformity with the changes of the time. With this aim, from time to time weaving, yarn and workbench technologies were developed and even traditional motifs were reinterpreted. At times, in conformity with the changes experienced by the country, “brand new carpet types” were created “without losing the traditional identity”.

The most interesting aspect of the issue is the accomplishments of those projects supported by top-level state authorities for centuries. The most apparent indicator of this initiatives and supports is the place of those carpets at today’s most important and valuable collections of the most important museums. 1

Photography: Prof. Önder Küçükerman